

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2019.11>

Andrzej Drzewiecki, Mariusz Kardas, Zbigniew Wojciechowski, *Marynarka Wojenna PRL w życiu społeczno-politycznym i gospodarczym Pomorza w latach 1945–1989*, Wydawnictwo Akademickie AMW, Gdynia 2018, ss. 614, ISBN 978-83-941087-9-3.

Nakładem Wydawnictwa Akademickiego Akademii Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni ukazała się interesująca praca poświęcona roli, jaką odgrywała Marynarka Wojenna (MW) w latach 1945–1989, czyli w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) na Pomorzu w kontekście zagadnień społecznych, politycznych, gospodarczych i kulturalnych. Tematyka ta była już w przeszłości przedmiotem zainteresowania historyków, jednak w mniejszej skali – ograniczając się do samej Gdyni¹. Podczas odbytego 26 VI 1996 r. sympozjum naukowego przedstawiono referaty dotyczące miejsca i roli MW w historii społecznej, gospodarczej i kulturalnej tego miasta. W recenzowanej publikacji badania zostały poszerzone o obszar całego Pomorza. Autorami książki jest trzech historyków wywodzących się z gdyńskiego środowiska naukowego, a zawodowo związanych z Akademią Marynarki Wojennej. Andrzej Drzewiecki, Mariusz Kardas i Zbigniew Wojciechowski to autorzy licznych i rzetelnych prac poświęconych historii MW czy Gdyni. Dysponują oni dobrym przygotowaniem i rozeznaniem źródłowym, co umożliwiło im podjęcie się realizacji opisanego MW w okresie PRL-u w kontekście życia społeczno-politycznego i ekonomicznego Pomorza.

Książkę rozpoczyna krótki wstęp (s. 5–12) pióra A. Drzewieckiego, w którym syntetycznie uzasadnia on czytelnikom wybór tematyki, jaką zajęli się trzej autorzy. Recenzowana praca składa się z trzech zasadniczych części, z których każda podzielona jest na rozdziały.

Pierwsza część pracy nosi tytuł *Marynarka Wojenna w nowej, po(wojennej) rzeczywistości społeczno-politycznej*. Składają się na nią cztery rozdziały: *Z doświadczeń polityki morskiej i floty wojennej II RP* (s. 15–66), *Morska przyszłość Polski w koncepcjach wiodących środowisk politycznych* (s. 67–86), *Przesunięcie Polski na zachód i związane z tym konsekwencje* (s. 87–140), *Marynarka Wojenna PRL wobec nowych wyzwań obronnych i politycznych* (s. 141–158), wszystkie napisane przez A. Drzewieckiego. Pod względem chronologicznym praca obejmuje w zasadzie lata 1945–1989, jednak trzy pierwsze rozdziały części pierwszej cofają czytelnika do okresu Drugiej Rzeczypospolitej. Zawarta w nich treść, będąca niejako wprowadzeniem do głównych rozważań, poświęcona została przedstawieniu roli floty wojennej do roku 1939. W kolejnych rozdziałach autor opisał koncepcje różnych środowisk politycznych na temat morskiej przyszłości Polski, jakie wysuwano na emigracji. Dalej przeanalizował, jakie konsekwencje miało przesunięcie granic Polski na zachód, a w ostatnim, czwartym rozdziale przedstawił zwięzły wywód nad rolą MW PRL-u w nowej rzeczywistości politycznej².

¹ Zob. *Marynarka Wojenna w dziejach Gdyni. Materiały z sympozjum naukowego 26 czerwca 1996 r.*, red. Jerzy PRZYBYLSKI, Bogdan ZAŁEWSKI, Gdynia 1997.

² Zagadnieniom tym autor poświęcił więcej uwagi w swej monumentalnej pracy – zob. Andrzej DRZEWIECKI, *Polska Marynarka Wojenna od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej. Studium bezpieczeństwa morskiego państwa*, Gdynia–Oświęcim 2016.

Drugą część książki, pt. *Na obszarach działań wojskowych. Marynarka Wojenna jako czynnik rozwoju politycznego, kulturalnego i społeczno-ekonomicznego Pomorza* (s. 159–377), przygotował M. Kardas. Starał się on przeanalizować rolę, jaką odgrywała MW w codziennym życiu Pomorza. Autor podzielił swe rozważania na trzy rozdziały. W pierwszym opisał sytuację na Pomorzu z perspektywy wyjściowej, tj. po zakończeniu wojny w 1945 r. Przedstawił kluczową rolę Gdyni, która od początku przeznaczona była na główną bazę floty. Do Szczecina i Świnoujścia oddziały MW przybyły dopiero w maju 1946 r. Omówił również trudny proces uruchamiania portów na polskim wybrzeżu w pierwszych miesiącach po zakończeniu wojny. Pogląd wyrażony przez autora, że bez wydatnego udziału MW rozminowywanie i udrożnianie obszarów portowych z wraków statków uniemożliwiłoby ich szybkie wykorzystanie, jest jak najbardziej słuszny (s. 166–175). Dalej M. Kardas opisał rolę MW w umacnianiu się władzy ludowej na Pomorzu. Ciekawe są ustalenia na temat kwestii włączenia MW w proces osadnictwa wojskowego, prowadzonego głównie na Ziemiach Odzyskanych. Osadnictwo marynarskie zlokalizowane było w rejonach nadmorskich, niedaleko portów. Najczęściej dotyczyło powiatów: elbląskiego, gdańskiego, morskiego (Gdynia), lęborskiego i słupskiego, z czego zdecydowana większość, bo aż 90% wyrażała chęć do zamieszkania na obszarach miejskich (s. 180).

W drugim rozdziale, pt. *Marynarka Wojenna w pomorskim środowisku społeczno-ekonomicznym – między stalinizmem a dekadą Gierka*, przedstawiono funkcjonowanie na Pomorzu MW na tle społeczno-politycznym, gospodarczym i kulturalnym. Podkreślono działalność MW na rzecz różnych przedsięwzięć, głównie związanych z gospodarką morską, udział marynarzy w zmaganiach z klęskami żywiołowymi. Autor wspominał też o sprawach socjalno-bytowych, koncentrując się na problemach mieszkaniowych w garnizonach zlokalizowanych na całym wybrzeżu. Opisał też działalność MW na polu oświatowo-wychowawczym. Nad przebiegiem pracy w tym obszarze kontrolę sprawował Zarząd Polityczny MW. Co roku opracowywano specjalne sprawozdania o stanie dyscypliny wśród marynarzy. Zawierały one analizę pracy ideowo-wychowawczej i jej wpływ na stan dyscypliny, ponadto badano sprawy wypadków nadzwyczajnych, przestępczości, jak również udział organizacji partyjnej w kształtowaniu dyscypliny³. Autor słusznie podkreślił, że spore znaczenie dla aspektów wychowawczych personelu MW, ale też na szerszy oddźwięk w społeczności mieszkańców trójmiasta miały wizyty zagranicznych okrętów składane w polskich portach. Do końca 1989 r. liczba wizyt wyniosła 119, z czego zdecydowana większość przypadła na port w Gdyni⁴. Szkoda, że w opisie działalności związanej z wymiarem sprawiedliwości autor nie zdążył uwzględnić najnowszej pracy o sądownictwie MW z lat 1945–1955 wydanej przez Instytut Pamięci Narodowej⁵. Z pewnością ta szczegółowa monografia wzbogaciłaby ustalenia przedstawione w rozdziale poświęconym wymiarowi sprawiedliwości.

³ Por. Robert RYBAK, *Dyscyplina wojskowa a gotowość bojowa. Analiza stanu dyscypliny wojskowej w Marynarce Wojennej w wybranych okresach XX i XXI wieku*, Toruń 2018.

⁴ Andrzej NITKA, *Powojenne wizyty zagranicznych okrętów w polskich portach*, Przegląd Morski, 2003, nr 3, s. 62–68.

⁵ Helena KOWALSKA, *Sądownictwo w Marynarce Wojennej w latach 1945–1955*, Gdańsk–Warszawa 2017.

Rozdział trzeci, zatytułowany *Marynarka Wojenna wobec konfliktów społecznych na Pomorzu*, poświęcony został ukazaniu roli, jaką odegrała MW w wydarzeniach grudnia 1970 r. oraz w okresie stanu wojennego, a także później – aż do przełomu w 1989 r. W podsumowaniu tej części pracy autor stwierdził, że MW nie brała bezpośredniego udziału w wydarzeniach grudniowych, dzięki czemu uniknęła społecznego ostracyzmu, jaki dotknął siły milicyjne, tłumiące uliczne demonstracje i protesty. Jednak w opinii społeczeństwa na Wybrzeżu autorytet żołnierzy służących w MW został mocno nadszarpięty. Również w okresie stanu wojennego MW nie otrzymała żadnych specjalnych zadań. Do najważniejszych z pewnością należała izolacja polskiej strefy morskiej od wpływów zewnętrznych. Autor słusznie podkreślił, że ówczesny Dowódca MW, adm. Ludwik Janczyszyn był członkiem Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego oraz komisarzem wojskowym w województwie gdańskim, a Wojskowa Służba Wewnętrzna MW współpracowała z Milicją Obywatelską i Służbą Bezpieczeństwa na wszystkich szczeblach organizacyjnych. W wyniku tej współpracy co najmniej kilkadziesiąt osób pracujących w instytucjach i zakładach MW zostało internowanych i zwolnionych z pracy (s. 365).

Ostatnia, trzecia część pracy, autorstwa Z. Wojciechowskiego, zatytułowana *Infrastruktura Marynarki Wojennej w latach 1945–1989 i jej wpływ na rozwój Pomorza* (s. 379–549), jest najbardziej rozbudowana. Składa się z aż ośmiu rozdziałów. Jest próbą przedstawienia, jaką rolę odegrała obecność MW na Pomorzu w aspekcie gospodarczym. Autor omówił tu rozwój infrastruktury MW, głównie w aspekcie budownictwa w ramach jej garnizonów, ale również budownictwa ogólnego, mieszkaniowego i morskiego. Opisując funkcjonowanie baz MW, podkreślono znaczenie służb technicznych i zaopatrzenia, które wchodziły w skład struktur marynarki⁶. Ważne są ustalenia, jakie autor poczynił na temat stanu ilościowo-wartościowego urządzeń infrastruktury portów wojennych MW (Swinoujście, Dziwnowa, Kołobrzegu, Helu, Gdyni, Gdańska i Ustki). Krótki przyczynek o roli MW jako miejsca pracy dla społeczności lokalnej (s. 511–512) zaledwie sygnalizuje problem i w przyszłości należałoby go rozwinąć. Jak stwierdził sam autor (s. 511), pracowników cywilnych w miarę rozwoju jednostek MW zatrudniano w administracji, kwatermistrzostwie, służbach zaopatrzenia, służbach technicznych, służbie zdrowia, szkolnictwie, oświacie i kulturze, obsłudze i ochronie. Ten sam postulat poszerzenia badań można wysunąć wobec rozdziału poświęconemu kwestiom dotyczącym pomocy medycznej i służby zdrowia w MW (s. 513–516).

Kolejny rozdział, pt. *Wykwalifikowane kadry na potrzeby gospodarki narodowej*, podzielony został na dwa podrozdziały: *Kształcenie oficerów* i *Kształcenie chorążych, podoficerów oraz specjalistów – marynarzy służby zasadniczej*. Omówiono tu zagadnienia związane z kształceniem personelu MW. Szkoda, że nie spróbowano przedstawić, jaki odsetek oficerów MW podejmował dodatkowe studia na uczelniach cywilnych podczas służby.

Przedostatni, siódmy rozdział dotyczący kooperacji z przemysłem w kraju odnosi się w znacznej mierze do kwestii związanych z rozwojem myśli technicznej, budowy

⁶ Szerzej na ten temat zob. Sławomir KUDELA, *Służby techniczne i zaopatrzenia Marynarki Wojennej 1945–1965*, Gdynia 2005.

okrętów czy też produkcji uzbrojenia i wszelkiego rodzaju wyposażenia na potrzeby MW. Większość zamówień i dostaw sprzętu wojskowego realizowana była w zakładach – co rozumiałe – południa Polski (mapa na s. 541). Niektóre informacje zamieszczone w pracy, mówiące np. o ponad 500 jednostkach zbudowanych przez polski przemysł stoczniowy dla MW od zakończenia drugiej wojny światowej do roku 1990 (s. 539), są nieprecyzyjne. Dane te stoją w sprzeczności z wcześniejszymi ustaleniami prezentowanymi w historiografii⁷.

W ostatnim, ósmym rozdziale Z. Wojciechowski opisał budżet MW na tle finansów Ministerstwa Obrony Narodowej i całego państwa. Przeprowadzona analiza finansowania wojska w ciągu ponad 40 lat wykazała, że budżet MW był największy zazwyczaj na początku poszczególnych dekad. Wynikało to w głównie z nowych planów rozwojowych, jakie przedstawiano i starano się wprowadzić. Z biegiem kolejnych lat okazywało się, że zdobycie środków finansowych było trudne do zrealizowania, co spowodowane było aktualnymi możliwościami ekonomicznymi państwa, sytuacją międzynarodową, wdrażanymi reformami gospodarczymi, wzrostem cen dostaw, robót i usług, a także wzrostem kosztów utrzymania stanów osobowych oraz infrastruktury.

Autorzy przeprowadzili szeroką kwerendę w takich archiwach, jak: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Władysława Sikorskiego w Londynie, Archiwum Muzeum Marynarki Wojennej, Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej w Warszawie, Archiwum Marynarki Wojennej w Gdyni, Archiwum Państwowe w Gdańsku, oddział Archiwum Państwowego w Gdańsku zlokalizowany w Gdyni, Archiwum Wojskowe w Toruniu, Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie, Instytut Pamięci Narodowej w Gdańsku, Wojskowy Instytut Historyczny. Ponadto wykorzystali liczne dokumenty drukowane oraz wspomnienia i relacje. W przypadku kwerendy w Archiwum Państwowym w Gdańsku można stwierdzić, że nie była ona wystarczająca. W przedstawieniu budownictwa okrętowego i pracy cywilnych przedsiębiorstw na potrzeby MW nie skorzystano m.in. z zespołów takich przedsiębiorstw i instytucji, jak: Stocznia „Wisła” w Gdańsku, Biuro Projektowo-Technologiczne Morskich Stoczn Remontowych „Prorem” w Gdańsku, Centrum Techniki Okrętowej w Gdańsku czy też Zjednoczone Stocznie Polskie w Gdańsku. Zespoły te zawierają liczne informacje na temat budowanych jednostek i przeprowadzanych prac remontowo-naprawczych. Zjednoczenie Stoczn Polskich z siedzibą w Gdańsku zostało powołane na mocy Zarządzenia Ministra Przemysłu z dnia 14 VI 1945 r. Jego zadaniem miało być koordynowanie działań stoczni i zakładów przemysłowych związanych z budową statków, produkcją i naprawą urządzeń portowych oraz urządzeń pomocniczych dla żeglugi. Obszar działania Zjednoczonych Stoczn Polskich objął teren całego kraju. Zarządzane przez Zjednoczenie przedsiębiorstwa podlegały mu pod względem administracyjnym, technicznym i handlowym. Na mocy Zarządzenia Ministra Żeglugi z dnia 11 VI 1948 r. Zjednoczenie Stoczn Polskich zostało przekształcone w przedsiębiorstwo o nazwie Zjednoczone Stocznie Polskie. Głównym zadaniem nowo powstałych Zjednoczonych Stoczn Polskich miała być działalność

⁷ Por. Grzegorz PIWNICKI, Bogdan ZALEWSKI, *Marynarka Wojenna w dziejach Polski. Studium historyczno-polityczne*, Gdynia 2006, s. 178. Według tych autorów liczba jednostek zbudowanych w latach 1954–1989 wynosiła ponad 330. Czyżby w latach 1945–1954 zbudowano aż 170 okrętów?

mająca na celu podniesienie techniki i wytwórczości okrętowej w celu rozwoju budownictwa i przemysłu okrętowego, szczególnie budowa i remont jednostek pełnomorskich. Zarządzeniem Ministra Żeglugi z dnia 20 II 1950 r. Zjednoczone Stocznie Polskie przestały istnieć, a w ich miejsce powołano Centralny Zarząd Przemysłu Okrętowego. W zespole tym znajduje się liczna dokumentacja aktowa dotycząca remontu okrętów dla MW w pierwszym dziesięcioleciu po zakończeniu wojny⁸.

Publikacja wzbogacona została o liczne fotografie, rysunki, mapy, schematy i tabele. Cenne są zwłaszcza plany obiektów wojskowych (portów, baz, osiedli mieszkaniowych) pochodzące z tajnych do niedawna materiałów archiwalnych, choć jakość niektórych z nich jest słaba. W pracy zamieszczono też bardzo pomocny wykaz skrótów (s. 589–593) oraz indeks osobowy, który ułatwia korzystanie z książki. Obszerny materiał ilustracyjny w sposób fachowy uzupełnia treść i pozwala na lepszy odbiór przekazywanych przez autorów informacji. W książce zabrakło zakończenia, które choćby w krótkiej syntetycznej formie podsumowywałoby zaprezentowane ustalenia. Być może autorzy wyszli z założenia, że spektrum zagadnień, jakie poruszone są w pracy, jest tak szerokie i różnorodne, że lepiej będzie przedstawiać wnioski po zakończeniu każdego z rozdziałów i podrozdziałów. Tradycyjnie na końcu publikacji zamieszczono bibliografię (s. 551–587), w której oprócz wykazu wspomnianych źródeł archiwalnych zamieszczono wszystkie wykorzystane prace z niepotrzebnym podziałem na wydawnictwa zwarte (książki) i artykuły w czasopismach.

Recenzowana monografia zasługuje na pozytywną ocenę. Z pewnością książka ta spotka się dużym zainteresowaniem historyków zajmujących się dziejami MW w okresie PRL-u, zwłaszcza zważywszy na to, że naukowe prace dotyczące morskich sił zbrojnych Polski są coraz większą rzadkością. Jak podkreślają sami autorzy, badania dotyczące MW w latach 1945–1989 nie należą do łatwych, jednak nie unikają oni tematów trudnych. Mam na myśli m.in. opisanie roli, jaką odegrała MW w wydarzeniach grudniowych 1970 r. i w okresie stanu wojennego. Licząca ponad 600 stron książka będzie dla czytelników przez długie lata cennym kompendium wiedzy o historii MW w latach 1945–1989. Podkreślić należy wysoki poziom naukowy i edytorski recenzowanej pracy. Redakcja publikacji i opracowanie wydawnicze zostały dobrze wykonane, a tekst ma przejrzysty układ. Choć czytelnik mniej obeznany z tematyką dotyczącą MW w tym okresie nie zawsze będzie umiał poradzić sobie z mnogością stosowanych skrótów, jak np. WUML (Wieczorowy Uniwersytet Marksizmu i Leninizmu), PSZMW (Podoficerska Szkoła Zawodowa Marynarki Wojennej), MBOP (Morska Brygada Okrętów Pogranicza) czy też OWRGB (Obrona Wodnego Rejonu Bazy Głównej). Szkoda też, że nie zdecydowano się na twardą oprawę. Książka ta będzie na pewno liczącym się głosem w dyskusji i dalszych badaniach nad historią i rolą MW w okresie PRL-u w kontekście gospodarczo-społecznym.

Dr Jan Tymiński
Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni
e-mail: bibliotekarz@muzeummw.pl
ORCID ID: 0000-0002-3659-6403

⁸ Archiwum Państwowe w Gdańsku, Zjednoczone Stocznie Polskie, sygn. 1090/407, nr 425, 428, 429, 430.